

**PRACTICI SI STRUCTURI ALE PROPAGANDEI NAZISTE
ÎN RÂNDUL GERMANILOR DIN ROMÂNIA: UN REFERAT
REDACTAT DE OTTO RUDOLF LIESS PRIVIND PRESA DE LIMBĂ
GERMANĂ DIN ROMÂNIA (1940–1944)***

Corneliu Pintilescu **, Ottmar Trașcă***


Abstract: *The article deals with the emergence and structure of the institutional system in charge with coordinating the Nazi propaganda activity among Romanian Germans and carrying out the Gleichschaltung of the German press in Romania. After providing an overview of the process of Nazification of the German periodicals in Romania, the article focuses on an archival document from 1958 authored by Otto Rudolf Liess, former head of a key department within the Office for Propaganda and Press of the German Ethnic Group in Romania. Although dominated by a tendency to justify his activity within this Nazi dominated political organization, the document drafted by Liess provides us useful information concerning the emergence, structure and everyday functioning of the Office for Propaganda and Press.*


Keywords: Otto Rudolf Liess, Nazification, Interwar Romania, Propaganda, Press.

Introducere

Anii '30 ai secolului trecut au cunoscut o tendință de radicalizare politică în majoritatea țărilor europene, România nefiind o excepție. Emergența unei puternice mișcări de inspirație nazistă în rândul germanilor din România se încadrează în această tendință și este în strânsă legătură cu ascensiunea lui Hitler la putere în 1933. Germania era percepută drept un model și o putere protectoare de către etnicii germani din România¹. Această mișcare nazistă – care a devenit o forță politică dominantă în cadrul minorității germane la mijlocul anilor '30 – își are originea în organizația „Selbsthilfe”. Ultima a fost fondată în 1922 de Fritz Fabritius, funcționar la o bancă din Sibiu, sub impresia unei vizite a acestuia într-o Germanie aflată în

* This work is supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-III-P4-ID-PCE-2020-2081, within PNCDI III.

** Cercetător științific III, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; e-mail: corneliu.pintilescu@acad-cj.ro;  <https://orcid.org/0000-0002-1816-4658>

*** Cercetător științific I, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; e-mail: ottmar.trasca@acad-cj.ro;  <https://orcid.org/0000-0002-5520-3222>

¹ Vezi Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni: 1918–1944*, Sibiu, Hora, 2002.

perioada tumultului din anii 1918–1923². Deși evoluția acestei mișcări are aspecte încă puțin cunoscute, o serie de contribuții istoriografice valoroase au abordat această temă, fie din perspectiva influenței politicilor Berlinului, fie din perspectiva conflictelor și tensiunilor din comunitatea germanilor din România interbelică, acestea fiind semnate de istorici precum Wolfgang Miede, Johann Böhm, Vasile Ciobanu, Paul Milata, U.A. Wien, Tudor Georgescu, Florian Kühner-Wielach, Mihai A. Panu, dar și de autorii acestui studiu³.

Influența mișcării naziste a crescut în rândul germanilor din România încă de la începutul anilor 1930, tinerii din rândul comunității plecați la studii peste graniță fiind un factor important al diseminării unor ideologii de extremă dreapta. Astfel, în 1931, *Selbsthilfe* a fost redenumită Mișcarea de Reînnoire („Erneuerungsbewegung”), iar în mai 1932 mișcarea a adoptat o nouă identitate: Mișcarea Național Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România („Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien” sau pe scurt NSDR), eticheta de grupare național-socialistă fiind acum explicită⁴. Nemulțumirile acumulate în rândul populației față de elita conservatoare a sașilor și ecurile venirii lui Hitler la putere au contribuit probabil la succesul NSDR în cazul alegerilor pentru organele locale săsești din toamna anului 1933⁵. Această ascensiune rapidă a fost încetinită de o serie de măsuri de obstrucționare luate de autoritățile române, precum interzicerea acesteia, ceea ce însă nu a împiedicat extinderea mișcării naziste în rândul tuturor grupurilor

² Paul Milata, *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 2007, p. 27.

³ Vezi Wolfgang Miede, *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien. 1933–1939. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Berna, Peter Lang, 1972; Paul Milata, *op. cit.*; Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936–1944*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1985; Idem, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das „Dritte Reich” 1941–1944*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2003; Idem, *Nationalsozialistische Indoktrination der Deutschen in Rumänien 1932–1944*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2008; Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*; Ulrich Andreas Wien, *Die gleichgeschaltete Evangelische Landeskirche in Rumänien aus Sicht ihrer siegreichen Kritiker*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, vol. 53 (2004), p. 225–240; Tudor Georgescu, *Pursuing the Fascist Promise. The Transylvanian Saxon „Self-Help” from Genesis to Empowerment, 1922–1935*, în vol. *Re-Contextualising East Central European History. Nation, Culture and Minority Groups*, ed. Robert Pyrah și Marius Turda, Londra, 2010, p. 55–73; Florian Kühner-Wielach, *Drumul spre „alinieră” la național-socialism. Pentru o istorie politică a germanilor din România între 1933 și 1940*, în vol. *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, ed. Ottmar Trașcă și Remus Gabriel Anghel, Cluj-Napoca, ISPMN, 2018, p. 77–112; Ottmar Trașcă, *Constituirea Grupului Etnic German din România și relațiile cu Biserica Evanghelică din Transilvania în primii ani ai „erei” Andreas Schmidt, 1940–1942*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»”, vol. 48 (2011), p. 315–327; *Building a Nazi Racial Community: Mobility and Transnational Transfers between Nazi Germany and the South-Eastern European „Volksdeutsche”*, ed. Ottmar Trașcă, Virgiliu Țărău, Corneliu Pintilescu, Regensburg, Pustet Verlag, 2024.

⁴ *Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien*; Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, p. 188–189.

⁵ Paul Milata, *op. cit.*, p. 32.

germanofone din România la mijlocul anilor 1930⁶. Un alt motiv a fost conflictul izbucnit între gruparea considerată mai moderată, adunată în jurul lui Fritz Fabritius, și cei etichetați drept „radicali”, adunați în jurul liderilor tineri Waldemar Gust și Alfred Bonfert⁷.

Doar presiunile exercitate de Berlin au dus la un acord între cele două grupări în octombrie 1938. Fabritius a fost acceptat drept președinte al structurii intitulată Comunitatea Națională a Germanilor din România de către aripa radicală a mișcării naziste din rândul minorității germane⁸. În contextul unei crescânde contestări interne și a unor tensiuni între acesta și autoritățile române, guvernul de la Berlin l-a înlocuit pe Fabritius cu Wolfram Bruckner în toamna anului 1939⁹.

Evenimentele bulversante de pe scena internă și internațională din perioada septembrie 1939 – august 1940 (izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, înfrângerea Franței de către Germania Nazistă, dezmembrarea teritorială a României, prăbușirea dictaturii carliste, instalarea „Statului Național Legionar”) au contribuit la creșterea influenței Germaniei Naziste în România și la impunerea de către Berlin a unui nou statut și a unei noi conduceri politice a minorității germane. Astfel, la 27 septembrie 1940, Andreas Schmidt a fost propulsat de către Berlin în poziția de lider al etnicilor germani din România¹⁰. După încercarea nereușită de a urma studii de drept la Cluj, Schmidt a plecat în 1938 în Germania pentru a studia agronomia la „Landwirtschaftliche Hochschule” din Berlin¹¹. Aici a intrat în contact cu cercurile conducerii SS prin logodna sa cu fiica Obergruppenführer-ului SS Gottlob Berger¹². În capitala Reich-ului, conducerea SS l-a pregătit pentru viitoare sa misiune de nazificare a germanilor din România și mobilizare a resurselor umane și materiale a minorității germane în slujba intereselor celui de-al Treilea Reich¹³.

⁶ *Ibidem*, p. 32.

⁷ *Ibidem*, p. 34.

⁸ Vasile Ciobanu, *Contribuții...*, pp. 210–211.

⁹ Philippe Henri Blasen, *La „primauté de la nation roumaine” et les „étrangers”: Les minorités et leur liberté du travail sous le cabinet Goga et la dictature royale (décembre 1937 – septembre 1940)*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022, p. 133–150; Archiv des Siebenbürgen-Instituts Gündelsheim, AXII–3/5, 12; „Interview mit Herrn Dr. Wolfram Bruckner, dem ehemaligen Volksgruppenführer der deutschen Volksgruppe in Rumänien von 1939–40, zu dem Thema: «Die Entwicklung des Deutschtums in Rumänien 1933–44» am 11.10.1969” [infra: ASIG].

¹⁰ Consiliul Național al Securității Arhivelor Statului, Fond Informativ, dosar nr. 262164 (Andreas Schmidt), vol. 2, f. 7. Scrisoarea din 22.09.1940 a șefului Volksdeutsche Mittelstelle, SS-Obergruppenführer Werner Lorenz, adresată lui Andreas Schmidt; ASIG, AXII–3/5, 12; „Interview mit Herrn Dr. Wolfram Bruckner, dem ehemaligen Volksgruppenführer der deutschen Volksgruppe in Rumänien von 1939–40, zu dem Thema: «Die Entwicklung des Deutschtums in Rumänien 1933–44» am 11.10.1969”; Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination ...*, p. 110–111.

¹¹ Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination ...*, p. 109.

¹² Ottmar Trașcă, *Constituirea ...*, p. 317.

¹³ Vasile Ciobanu, *Contribuții...*, p. 237–238; Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination ...* p. 109, 114.

Turnurile de pe scena europeană și regională din perioada septembrie 1939 – august 1940 au creat un context favorabil Berlinului în vederea impunerii politicii sale în privința minorității germane din România. Un rol cheie l-a avut și instalarea la putere a regimului „Statului Național Legionar” în septembrie 1940, cu politica sa clară de reorientare a României către puterile Axei. În acest context, autoritățile române au cedat presiunilor Germaniei Naziste și au emis un decret-lege la 21 noiembrie 1940 prin care a fost creat Grupul Etnic German din România (în limba germană: „Deutsche Volksgruppe in Rumänien”) – sau pe scurt GEG¹⁴. Prin acest decret, pe de o parte, minoritatea germană primea o largă autonomie, iar, pe de altă parte, GEG obținea statutul juridic de entitate de drept public, cu atribuția de „a lua decizii obligatorii pentru membrii ei”, „cu aprobarea conducătorului statului român”¹⁵. Această structură a fost pusă sub conducerea așa-zisului Partid Național-Socialist al Grupului Etnic German din România¹⁶.

Asemeni modelului din Germania Nazistă au fost create organizații de masă pentru diferite categorii sociale sau de vârstă. Un rol important a fost acordat tineretului, care trebuia supus – ca și în Reich – unei „îndoctrinări planificate”¹⁷. Propaganda privind tineretul avea misiunea de a cultiva ideea apartenenței „la o comunitate rasială exclusivistă”¹⁸. În acest sens, dacă în Germania Nazistă un rol cheie l-au jucat organizațiile de tineret denumite: „Hitler Jugend” (HJ) și „Bund Deutscher Mädel” (BDM)¹⁹, în rândul germanilor din România au fost create organizații precum: „Deutsche Jugend” (DJ), care imita „HJ”²⁰. Au fost create și alte organizații de masă pentru înregimentarea politică a etnicilor germani din România: „Einsatz-Staffel” (o structură construită pe modelul SS), „Deutsche Bauerschaft” (reprezenta o organizație politică a țăranimii), iar „Deutsche Arbeiterschaft” viza îndoctrinarea muncitorilor din cadrul minorității germane²¹.

Având tendința de a deveni un adevărat stat în stat, GEG era structurat pe oficii care aveau scopul de a administra cele mai importante arii ale vieții politice, economice, sociale și culturale precum: Oficiul Statului Major, Trezoreria, Oficiul pentru economie, Oficiul pentru organizare, Oficiul pentru artă și știință, Oficiul pentru statistică, Oficiul pentru presă și propagandă²².

Ca și în Reich, GEG a creat o structură distinctă însărcinată cu activitatea de coordonare a propagandei din rândul etnicilor germani din România. Aceasta a

¹⁴ Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, 239.

¹⁵ *Ibidem*, p. 239.

¹⁶ *Ibidem*, p. 239.

¹⁷ David Welch, *Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Community*, „Journal of Contemporary History”, Vol. 39, No. 2, Understanding Nazi Germany (Apr., 2004), p. 230.

¹⁸ *Ibidem*, p. 230.

¹⁹ *Ibidem*, p. 231.

²⁰ Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland ...*, p. 125.

²¹ *Ibidem*, p. 125.

²² *Ibidem*, p. 150.

avut un rol cheie în atragerea sprijinului din partea unei importante părți a minorității germane. Succesul propagandei naziste se explică prin acumularea în anii interbelici a unor nemulțumiri față de elita politică conservatoare a comunității, dar și față de autoritățile române. O serie de dificultăți au fost cauzate de pierderea de către gospodăriile sașilor și șvabilor a pieței agricole a fostei monarhii dualiste, de pierderea în contextul reformei agrare din 1921 a proprietăților latifundiare ale Bisericii Evanghelice (care își asigura din veniturile produse de aceste domenii finanțarea sistemului de învățământ în limba germană), precum și de efectele Marii Crize Economice din anii 1929–1933²³. În ciuda importanței sale, cu excepția câtorva contribuții²⁴, fenomenul propagandei naziste în rândul germanilor din România și impactul acesteia asupra comunității a fost insuficient cercetat. Studiul de față își propune să contribuie la înțelegerea funcționării propagandei naziste și a procesului de „alinieră” a presei germanilor din România prin analiza unui referat redactat în anul 1958 de Otto Rudolf Liess²⁵ – fostul șef al Departamentului Principal de Presă din cadrul Oficiului de Presă și Propagandă al GEG – și aflat astăzi în custodia „Bundesarchiv-Lastenausgleichsarchiv Bayreuth”, document intitulat „Rețeaua de presă de limbă germană din România (1940-1944)”²⁶.

Propaganda în Germania Nazistă și transferul unor modele în rândul germanilor din România

După cum remarcau istoricii Bernd Heidenreich și Sönke Neitzel, deoarece propaganda celui de-al Treilea Reich a fost inovatoare, „cuprinzătoare și eficientă”, nu ne surprinde că aceasta „a fost una dintre cele mai pregnante și mai durabile” forme de manifestare a nazismului²⁷. În reprezentările vizuale actuale ale Germaniei Naziste, imagini de la evenimentele și manifestațiile propagandistice ale NSDAP ocupă un loc central. Importanța propagandei – atât în ascensiunea la putere, cât și în asigurarea

²³ Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1975, *passim*.

²⁴ Vezi Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination ...*; Mihai A. Panu, *Filiere și mecanisme de propagandă nazistă în Banat 1933–1945*, Cluj-Napoca, Mega, 2014; Daniela Popescu, *The German Ethnic Group in Romania's Propaganda Practices As Perceived by the Romanian Authorities*, „Transylvanian Review”, vol. 31, supplement, nr. 2, 2022, pp. 36–47; Corneliu Pintilescu, *The Nazification of the Rural Transylvanian Saxon Press: Case Study – „Landwirtschaftliche Blätter” (1935–1941)*, în vol. *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, ed. Sorin Radu și Oliver Jens Schmitt, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 483–512; Vasile Ciobanu, *The Press of the German Ethnic Group in Romania. Case Study: Schaffendes Volk*, „Transylvanian Review”, vol. 31, Supplement, nr. 2, 2022, p. 23–35.

²⁵ Numele acestuia apare uneori și sub forma: Otto Rudolf Ließ.

²⁶ Bundesarchiv-Lastenausgleichsarchiv Bayreuth, Ost-Dokumente 16/27, Dr. Otto Rudolf Liess, „Das Deutschsprachige Pressewesen in Rumänien (1940-1944)” [infra: BLB].

²⁷ Bernd Heidenreich, Sönke Neitzel, *Vorwort*, în vol. *Medien im Nationalsozialismus*, ed. Bernd Heidenreich, Sönke Neitzel, Paderborn, Schöningh & Fink, 2010, p. 7.

stabilității regimului nazist – au făcut ca Joseph Goebbels să fie, după Hitler, cea mai cunoscută figură politică a regimului²⁸. Unul dintre conceptele cheie în jurul căruia s-a structurat discursul propagandistic al celui de-al Treilea Reich a fost cel de „Volksgemeinschaft” (comunitate națională), definită de naziști în termeni rasiali²⁹.

Încă din anii 1970, istoricul Tim Mason a scos în evidență faptul că propaganda nazistă pretindea că realizează o nivelare socială și identitară sub cupola unificatoare a conceptului de „Volksgemeinschaft”³⁰. În opinia sa, această dorită omogenizare a fost mai mult un motiv al discursului propagandistic, fără a atinge nivelul unei realități sociale³¹. Astfel, după cum bine au subliniat Frank Bajohr și Michael Wildt, cei care abordează tematica istoriei sociale a celui de-al Treilea Reich nu trebuie să pună un semn de echivalare între „propaganda din jurul conceptului de „Volksgemeinschaft” și realitatea socială”³².

Pe de altă parte, trebuie evitată și cealaltă extremă, a minimalizării impactului propagandei construite în jurul acestui concept cheie al imaginarului politic nazist. În această privință, Norbert Frei a argumentat faptul că viziunea nazistă a unei „comunități naționale” definite rasial a reușit să influențeze în mod profund valorile și comportamentele unei mari părți a societății germane³³.

David Welch, unul dintre cei mai reputați specialiști ai temei, a argumentat că propaganda nazistă a fost structurată pe patru piloni: 1. „apelul la unitatea națională” prin invocarea unei „comunități” definite rasial; 2. preocuparea pentru ceea ce naziștii numeau „puritatea rasială”; 3. alimentarea de către regimul nazist a unui discurs al urii sociale împotriva a ceea ce acesta prezenta drept „inamicii” principali ai regimului: „bolșevicii” și „evreii”, precum și 4. logica „leadership-ului” de tip carismatic, întrupat de așa-zisul „Führerprinzip”³⁴. În opinia lui Welch, propaganda nazistă a utilizat conceptul de „Volksgemeinschaft” ca pe o cheie de boltă a întregului sistem de valori politice și comportamente promovate de regimul nazist³⁵.

Welch a argumentat că, deși practicile de propagandă au jucat un rol important în „mobilizarea susținerii populației pentru Partidul Nazist”, doar aceste practici nu ar fi fost suficiente pentru a asigura stabilitatea regimului din 1933 până în 1945³⁶. Acesta își explică succesul propagandei naziste prin faptul că cei care au conceput

²⁸ *Ibidem*, p. 7.

²⁹ *Ibidem*, p. 7–8.

³⁰ *Ibidem*, p. 10. Vezi Timothy W. Mason, *Sozialpolitik im Dritten Reich. Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1977.

³¹ Bernd Heidenreich, Sönke Neitzel, *Vorwort ...*, p. 10.

³² Frank Bajohr, Michael Wildt, *Einleitung*, în vol. *Volksgemeinschaft. Neue Forschungen zur Gesellschaft des Nationalsozialismus*, ed. Frank Bajohr, Michael Wildt, Frankfurt am Main 2009, p. 8–9.

³³ Norbert Frei, *People's Community and War. Hitler's Popular Support*, în vol. *The Third Reich between Vision and Reality. New Perspectives on German History 1918–1945*, ed. Hans Mommsen, Oxford, 2001, p. 64; Norbert Frei, *1945 und Wir. Das Dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen*, München, 2005, p. 113–114.

³⁴ David Welch, *op. cit.*, p. 217.

³⁵ *Ibidem*, p. 213–238.

³⁶ *Ibidem*, p. 213.

politicile de propagandă au avut grijă ca acestea să țină cont și să manipuleze așteptările și „aspirațiile unor largi secțiuni ale populației”³⁷. Astfel, „propaganda [nazistă] este mai mult despre instrumentalizarea unor opinii, decât despre transformarea lor”³⁸. În acest sens, Goebbels a coordonat activitatea de propagandă a Reich-ului conștient fiind de faptul că propaganda trebuia să ia în considerare preocupările „audienței pe care o vizează”³⁹. El a insistat ca propaganda prin știri să fie îmbinată cu elemente de divertisment pentru a crește interesul pentru mesajul transmis de propagandă. Propaganda nazistă a acordat un rol important imaginii, mai ales utilizării filmului. De asemenea, a introdus o serie de elemente tehnice inovatoare în politicile sale de formare a opiniilor populației despre regim și politicile sale. În viziunea lui Goebbels, imaginea avea un impact propagandistic mult mai mare decât doar folosirea cuvintelor⁴⁰. Între principiile urmate de Goebbels în conceperea sistemului de propagandă nazist a fost și necesitatea ca activitatea de propagandă să fie centralizată, iar toate instituțiile implicate să fie coordonate de „o singură autoritate”⁴¹. Totuși, această centralizare a controlului de către o autoritate a fost mai mult un deziderat decât o realitate în Germania Nazistă. Ca și în alte arii de activitate, în Reich a existat o concurență acerbă între centrele de putere create în jurul lui Goebbels (la Ministerul Propagandei), al lui Joachim von Ribbentrop (la Ministerul de Externe), al lui Alfred Rosenberg (la Ministerul pentru Regiunile Ocupate din Est) și structurile de propagandă ale Wehrmacht-ului⁴².

În cadrul minorității germane din România, procesul de „alinieră” („Gleichschaltung”)⁴³ a presei a fost un proces mai rapid decât în Reich. Cel puțin în ceea ce privește presa cotidiană, după cum vom arăta în paginile de mai jos, centralizarea controlului s-a obținut într-un timp mai scurt în cazul presei minorității germane din România comparativ cu ceea ce s-a întâmplat în Germania Nazistă.

Alături de film și radio, presa scrisă a fost cel mai important mediu de propagandă în Germania Nazistă⁴⁴. În privința centralizării, dacă preluarea controlului asupra producției de film și a Radioului a avut loc relative repede, instaurarea unui control riguros asupra presei scrise a fost un proces mai îndelungat și complex. Deoarece regimul nazist a permis existența în continuare a unei presei aflate în proprietate privată, controlul asupra publicațiilor s-a exercitat prin alte mijloace decât

³⁷ *Ibidem*, p. 213.

³⁸ *Ibidem*, p. 214.

³⁹ Leonard W. Doob, *Goebbels' Principles of Propaganda*, „The Public Opinion Quarterly”, vol. 14, nr. 3 (1950), p. 426.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 427.

⁴¹ *Ibidem*, p. 132.

⁴² *Ibidem*, p. 424.

⁴³ Prin „alinieră” („Gleichschaltung”) înțelegem preluarea controlului de către conducerea nazistă asupra a unor instituții sau arii de activitate, precum și implementarea în acel domeniu a principiilor de conducere și a ideologiei naziste.

⁴⁴ Rudolf Stöber, *Presse im Nationalsozialismus*, în vol. *Medien im Nationalsozialismus*, ed. Bernd Heidenreich, Sönke Neitzel, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2010, p. 275.

administrarea directă de către naziști⁴⁵. Ca urmare, regimul nazist nu a putut instaura un control total asupra publicațiilor. La venirea la putere a naziștilor în 1933, poziția presei naziste în Germania nu era una dominantă. În 1932, din peste 4000 de publicații periodice din Germania, doar 200 erau controlate de naziști⁴⁶. După 1933, nu foarte multe publicații noi au fost create, naziștii alegând mai ales să le dezvolte pe cele deja existente și să preia controlul asupra altora⁴⁷. Strategia adoptată a fost dezvoltarea publicațiilor naziste cheie prin creșterea rapidă a numărului de exemplare imprimate. Spre exemplu, „Völkischer Beobachter” a ajuns de la 30.000 de exemplare în 1923 și 310.000 de exemplare în 1933, la 1.700.000 de exemplare în 1944⁴⁸.

Deși sistemul de organizare și practicile de propagandă nazistă din rândul germanilor din România au urmat modelul din Reich, au existat și o serie de elemente de specifice cauzate de structura populației germane din România și de valorile conservatoare dominante în cadrul acesteia. Din punct de vedere social, populația germană din România interbelică era într-o proporție mult mai mare o populație rurală în comparație cu cea din Germania. Peste 80% dintre germanii din România erau agricultori în anul 1930⁴⁹. Deși în rândul sașilor segmentul urban era mai mare comparativ cu alte comunități germanofone din România, totuși, în 1930, din populația săsească de 253.436, circa 152.431 erau înregistrați ca fiind agricultori⁵⁰.

În Germania Nazistă, un rol important în conturarea propagandei privind pătura țărănească l-a avut Richard Walther Darré, ideolog care s-a afirmat prin rolul său în dezvoltarea retoricii din jurul expresiei „sânge și pământ” („Blut und Boden”). Această expresie a unificat două dintre componentele centrale ale mitologiei naziste: mitul „rasei” și cel al „spațiului vital”⁵¹. Având în vedere caracterul preponderent țărănesc al minorităților germane din Europa de Est, nu este de mirare că propaganda nazistă a promovat expresia „Blut und Boden” ca pe un fundament al discursului privind locul privilegiat al agriculturii germane din Est în ordinea instaurată în regiune de cel de-al Treilea Reich. Discursul propagandistic nazist îl prezenta pe țăranul german din Est ca pe un rezervor al „purității rasiale”, dar și ca pe un soldat apărător al noii ordini europene naziste în fața „pericolului bolșevic”. Această propagandă – care avea ca scop final mobilizarea resurselor umane și materiale ale minorității pentru interesele expansioniste ale Reich-ului – făcea trimitere la „rolul civilizator” al coloniștilor germani în Europa de Est în epoca medievală și modernă⁵². Acest discurs avea potențialul de a rezona cu valorile țăranimii germane din Europa

⁴⁵ *Ibidem*, p. 275.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 279. Vezi și Detlef Mühlberger, *Hitler's Voice: The Völkischer Beobachter, 1920–1933*, Frankfurt am Main, Peter Lang, vol. 2, p. 247.

⁴⁷ Rudolf Stöber, *op. cit.*, p. 276–277.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁴⁹ Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland ...*, p. 125.

⁵⁰ Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, p. 174–175.

⁵¹ *Ibidem*, p. 256.

⁵² Vezi Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East. 1800 to the Present*, Oxford, 2009, p. 45–64.

de Est. Autori precum Richard Walther Darré au idealizat țărănimea, iar germanii din Est erau prezentați într-un mod pozitiv, în contradicție cu un Occident decadent⁵³. Astfel, această propagandă manipula mituri istorice și simboluri adânc înrădăcinate în cultura unei populații care se identifica cu tradiția misiunii „coloniștilor germani”.

Un alt vector important al propagandei naziste care a vizat etnicii germani din Europa de Est a fost victimizarea acestora în raport cu statele naționale în care aceste minorități se aflau. În opoziție cu deplânsa oprimare de către statele naționale, propaganda prezenta un viitor luminos și o situație privilegiată, care îi aștepta într-o nouă ordine politică europeană construită de cel de-al Treilea Reich. Propaganda nazistă a insistat mai ales pe situația germanilor din Polonia și Cehoslovacia, prezentați drept victime ale opresiunii acestor state⁵⁴. Această imagine în opoziție a unui trecut recent în care situația lor era una de victime și a unui viitor de grup privilegiat a fost folosită și în cadrul propagandei naziste din România. Presa publicată de GEG a fost ilustrată adesea cu imagini care sugerau continuitatea rolului germanilor din Sud-Est de „coloniști civilizatori” și de apărători ai Europei în fața „barbarilor” din Est. Astfel, se încerca mobilizarea populației germane din România în vederea susținerii efortului de război de pe frontul de Est, prezentat drept o continuare a unei tradiții începute cu venirea cavalerilor teutoni în Transilvania la începutul secolului al XIII-lea.

Presa germanilor din România în anii 1930 și la începutul anilor 1940: între diversitate și „aliniere”

Istoricul Vasile Ciobanu a remarcat că presa germană din România era la începutul anilor 1930 una variată și foarte activă în raport cu dimensiunile minorității germane din România. Astfel, în 1933, existau 89 de periodice de limbă germană doar în rândul sașilor⁵⁵. Sașii aveau două cotidiane dominante în anii 1930 „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” și „Kronstädter Zeitung”⁵⁶. La acea vreme presa de orientare nazistă era redusă în România, iar acțiunile guvernelor din anii 1933–1937 au încercat limitarea dezvoltării ei. Astfel, în iulie 1934, guvernul român a interzis apariția oficiosului Mișcării de Reînnoire intitulat după modelul din Reich: „Ostdeutscher Beobachter”⁵⁷. Activitatea de propagandă a acestei reviste a fost continuată însă de „Deutsche Tageszeitung”, care a apărut inițial la Sibiu (până în

⁵³ Deborah Dwork, Robert Jan Van Pelt, *Auschwitz, 1270 to the Present*, New York, 1996, p. 81, citat în Vejas Gabriel Liulevicius, *op. cit.*, p. 177.

⁵⁴ Doris L. Bergen, *Instrumentalization of „Volksdeutschen” in German Propaganda in 1939: Replacing/Erasing Poles, Jews, and Other Victims*, „German Studies Review”, vol. 31, nr. 3 (2008), p. 447–470.

⁵⁵ Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, p. 337.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 343; „Kronstädter Zeitung”, cel mai vechi cotidian săsesc al cărei prim număr a apărut în 1836.

⁵⁷ Titlu similar cu „Völkischer Beobachter”, oficiosul nazist din Germania.

1936), iar ulterior la Brașov sub conducerea lui Waldemar Gust, unul dintre liderii grupării radicale din cadrul mișcării naziste din România⁵⁸. Un alt ziar influent în a doua parte a anilor 1930 a fost „Süd-Ost”, care a apărut în 1935 la Sibiu ca oficios al organizației dominate de naziștii moderați conduși de Fritz Fabritius intitulată Comunitatea Germanilor din România⁵⁹. Aici și-au făcut ucenicia mulți dintre cei care vor activa în propaganda „GEG” și în perioada 1940–1944.

La mijlocul anilor 1930, ziarele dominate de lideri conservatori, precum „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, au început să fie criticate de naziștii locali pentru tonul lor moderat și reținerea lor față de ideologia nazistă⁶⁰. Aceste presiuni în direcția unei alinieri la ideologia nazistă s-au intensificat la sfârșitul anilor 1930, în contextul în care și influența Berlinului în rândul germanilor din România a crescut⁶¹. Procesul a atins intensitatea maximă în anii 1939–1941. Implantarea lui Schmidt la conducerea minorității germane din România și crearea GEG în toamna anului 1940 au creat condițiile politice pentru finalizarea procesului de „alinieră” a presei, fenomen care s-a desfășurat gradual de la mijlocul anilor 1930.

Instrumentul prin care s-a finalizat preluarea controlului asupra presei germane din România a fost Oficiul pentru Presă și Propagandă („Amt für Presse und Propaganda”) din cadrul GEG. Această structură controla nu doar apariția tuturor publicațiilor periodice, ci avea putere de decizie asupra activității editurilor, a distribuției cărților și a librăriilor⁶². Pentru desfășurarea activităților sale de control, acest oficiu avea 24 de angajați permanenți și 734 de așa numiți „funcționari onorifici”, de fapt activiști voluntari⁶³. La conducerea acestui oficiu a fost numit Walter May, o figură cheie din rândul intelectualilor activi în cadrul Partidului Nazist (NSDAP) al GEG.

Conform biografiei schițate de Otto Rudolf Liess, Walter May s-a născut în 1913 într-o familie de sași din clasa de mijloc. După studii la liceul german Honterus din Brașov, acesta a activat ca jurnalist la „Kronstädter Zeitung”. În 1930 se alătură Mișcării de Reînnoire, iar din 1935 devine activ în cadrul grupării radicale a naziștilor locali conduși de Gust și Bonfert. Aproximativ de radicali explică faptul May a părăsit „Kronstädter Zeitung” pentru a activa din 1935 în cadrul redacției „Deutsche Tageszeitung”, vocea curentului radical din cadrul naziștilor locali. După ce a lucrat câteva luni pentru presa din Reich, între sfârșitul anului 1939 și vara anului 1940 a făcut parte din redacția „Bukarester Tageblatt”. Fiind un membru vechi al grupării radicale din cadrul mișcării naziste locale și un apropiat al lui Andreas Schmidt, nu

⁵⁸ Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, p. 343.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 343.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 342–343.

⁶¹ Vezi Florian Kühner-Wielach, *op. cit.*, p. 77–112. Vezi și Mariana Hausleitner, *Die Radikalisierung von Deutschen in Rumänien vor ihrer Gleichschaltung 1932–1940*, în vol. *Nationalsozialismus und Regionalbewusstsein im östlichen Europa*, ed. Burkhard Olschowsky, Ingo Loose, München, R. Oldenbourg Verlag, 2016, p. 189–208.

⁶² Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination ...*, p. 162.

⁶³ *Ibidem*, p. 163. Vezi și Mihai A. Panu, *op. cit.*, p. 114.

surprinde numirea acestuia în funcția de șef al Oficiului de Presă și Propagandă al GEG. Liess remarcă dedicarea totală a lui Walter May mișcării naziste din rândul germanilor din România și fidelitatea sa față de liderul GEG⁶⁴.

În luna octombrie 1940, May a organizat o întâlnire la Timișoara, unde au fost convocați 47 de editori și redactori ai ziarelor de limbă germană. La acest eveniment, Andreas Schmidt și Walter May au transmis ordine și instrucțiuni detaliate în vederea implementării ideologiei naziste și a coordonării activității lor de către GEG. Cu această ocazie a fost creată o organizație profesională a ziariștilor denumită Uniunea Presei Germane din România⁶⁵. Logica de funcționare și control asupra presei germane din România a fost asemănătoare cu cea din Germania Nazistă. Alinierea presei în Germania Nazistă nu s-a realizat prin preluarea ziarelor, ci prin controlul asupra desfășurării activității de jurnalist și prin pedepsele disciplinare aplicate acestora. Spre exemplu, în 1933 și 1944, circa 1200–1300 de jurnaliști au suferit pedepse disciplinare. Prin urmare, mecanismul funcționa într-o bună măsură ca auto-cenzură⁶⁶.

Astfel, conducerea GEG putea prin intermediul Uniunii Presei Germane din România să interzică ziariștilor ostili sau incomozi dreptul de a-și practica meseria⁶⁷. Având în vedere numărul redus de jurnaliști formați de GEG în perioada scurtă de existență (1940-1944), mișcarea nazistă a germanilor din România a adoptat tactica atragerii unor ziariști consacrați, chiar dacă aceștia nu aveau un trecut de implicare în organizația locală. Cel mai bun exemplu în acest sens este Alfred Hönig, redactorul șef al „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”. Acesta se opusese anterior nazificării ziarului, însă după 1940 s-a „adaptat” noii situații politice și a fost cooptat în aparatul de „alinieră” a presei de limbă germană din România⁶⁸. Hönig a devenit redactor șef al „Südostdeutsche Tageszeitung”, iar Hans Hartl a ocupat funcția de adjunct al acestuia⁶⁹.

„Südostdeutsche Tageszeitung” (SdT) a fost creat în martie 1941 prin unificarea forțată a cotidienele „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” din Sibiu cu „Banater Deutsches Tageblatt” din Timișoara. SdT a devenit principalul vehicul de propagandă al GEG din cadrul presei cotidiene din România. Prin acest pas se dorea promovarea unei imagini de unitate a germanilor din România sub egida mișcării naziste și diseminarea identității de „germani din Sud-Est”. Această etichetă trebuia să înlocuiască identitățile regionale („sași transilvăneni” și „șvabi dunăreni”), percepute de naziști ca un obstacol în formarea unui „Volksgemeinschaft” care să unească

⁶⁴ BLB, Ost-Dokumente 16/27, Dr. Otto Rudolf Liess, „Das Deutschsprachige Pressewesen in Rumänien (1940–1944)”, p. 33–34.

⁶⁵ *Landesverband der Deutschen Presse in Rumänien*. Vasile Ciobanu, *Contribuții...*, p. 345, 357.

⁶⁶ Rudolf Stöber, *op. cit.*, p. 273–294, 281.

⁶⁷ Vasile Ciobanu, *Contribuții...*, p. 345.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 345, 357; Hönig a fost la conducerea „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” în perioada 1934–1941.

⁶⁹ Johann Böhm, *Nationalsozialistische Indoktrination...*, p. 168.

germanii din Reich și pe cei din Europa Centrală și de Sud-Est. În 1942, noul cotidian avea un tiraj de circa 15.000 de exemplare⁷⁰. Alte publicații importante în propaganda nazistă locală, cu tiraje semnificative au fost: „Südostdeutsche Landpost” („Curierul Sud-Est German”) – imprimat în 30.000 de exemplare – era un săptămânal publicat de organizația „Deutsche Bauerschaft” (Asociației Agricultorilor Germani), „Schaffendes Volk” („Poporul muncitor”), tot publicație săptămânală a organizației muncitorești a GEG (care apărea în 47.000 de exemplare), precum și „Volk im Osten” („Popor în Est”), periodic lunar care apărea în 2.500 exemplare și viza un public dincolo de comunitatea germanilor din România⁷¹.

Personajul cel mai important al sistemului de propagandă edificat de GEG a fost Walter May, un apropiat al lui Andreas Schmidt. Conform unui raport trimis de liderul GEG la Berlin în 1943, structura condusă de Walter May din cadrul GEG denumită „Oficiul presei și propagandei” a fost creată cu scopul de a coordona nu doar întreaga activitate a presei și a propagandei, ci și a centrelor culturale, de „ghidare ideologică” a sistemului de învățământ și a activității literare din comunitate⁷². Importanța „alinierii” presei la ideologia nazistă a fost scoasă în evidență de Walter May cu ocazia mai sus menționatei întâlniri de la Timișoara din 13 octombrie 1940. Atunci Walter May și Andreas Schmidt au dat primele instrucțiuni ziariștilor, iar ultimul a anunțat în mod oficial politica de „alinieri” („Gleichschaltung”) a presei sub coordonarea GEG⁷³. Totuși, trebuie precizat că procesul de „alinieri” fusese de fapt inițiat în mod informal de Fritz Fabritius încă de la mijlocul anilor 1930, însă cu mijloace mult mai reduse și într-un context în care naziștii nu monopolizaseră viața politică a comunității.

Un alt instructaj inițiat de May cu editorii și redactorii șefi ai ziarelor a avut loc în perioada 7–9 februarie 1941 la Sibiu. Atunci, May a insistat ca ziariștii să se afle într-un contact permanent cu conducerea GEG pentru a primi instrucțiuni și că toți jurnaliștii care anterior se opuseseră naziștilor trebuiau să fie îndepărtați din redacția ziarelor⁷⁴. Procesul de „alinieri” s-a intensificat după lansarea operațiunii Barbarossa, când presa a devenit principalul vehicul de mobilizare a etnicilor germani pentru efortul de război al celui de-al Treilea Reich⁷⁵.

Instituțiile statului român însărcinate cu supravegherea activităților subversive au urmărit cu atenție și au redactat numeroase rapoarte privind propaganda GEG. Siguranța, jandarmeria și poliția au trimis avertismente către autoritățile centrale din București privind creșterea intensității propagandei naziste în rândul germanilor din România și efectul acesteia asupra raporturilor între conducerea GEG și autoritățile

⁷⁰ Vasile Ciobanu, *The Press ...*, p. 24.

⁷¹ Mihai A. Panu, *op. cit.*, p. 115. Pentru „Schaffendes Volk” vezi studiul: Vasile Ciobanu, *The Press ...*

⁷² Vasile Ciobanu, *The Press ...*, p. 24.

⁷³ *Ibidem*, p. 24.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 165; Vezi revista „Volk im Ost”, nr. 3 și 4, 1941, p. 41.

⁷⁵ *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe in Rumänien*, ed. cit., p. 99.

române, precum și asupra relațiilor între etnicii germani și populația românească. Aceste rapoarte au descris în detaliu strategiile și practicile de propagandă ale GEG, în mod deosebit circulația publicațiilor, a caravanelor cinematografice, a afișelor și broșurilor, precum și organizarea numeroaselor evenimente de masă de către GEG urmând scenografia celor din Reich⁷⁶. Spre exemplu, până în iulie 1942, Oficiul pentru Presă și Propagandă deja desfășurase cinci campanii de propagandă prin proiecții cinematografice, în cadrul cărora au fost prezentate publicului 363 de filme⁷⁷. În opinia lui Mihai A. Panu, „Oficiul pentru presă și propagandă” al GEG a reușit să organizeze o serie de campanii cu ecouri puternice în rândul etnicilor germani, precum cele dintre anii 1942–1943 intitulate: „Pentru școala germană” („Für die deutsche Schule”), „Contribuția poporului” („Volksbeitrag”), „Totul pentru front” („Alles für die Front”) sau „Waffen-SS te cheamă” („Waffen-SS ruft Dich”)⁷⁸. Deși GEG fusese creat în baza unui decret al statului român, iar discursul oficial al regimului antonescian prezenta puterea protectoare a acestuia (Germania Nazistă) drept aliatul principal în lupta împotriva „iudeo-bolșevismului”, relația autorităților române cu Andreas Schmidt și acoliții săi nu a fost una lipsită de asperități, așa cum a fost ilustrat în alte contribuții⁷⁹. Unul dintre factorii care au contribuit la aceste tensiuni a fost propaganda nazistă intensă din rândul germanilor din România care a adâncit conflictele interne din cadrul comunităților germane din România și a dus la o suspiciune crescândă a instituțiilor statului român față de conducerea GEG.

Referatul redactat de Otto Rudolf Liess și intitulat: *Rețeaua de presă de limba germană în România (1940–1944)*

Autorul acestei documentații din anul 1958 intitulată în limba germană: *Das Deutschsprachige Pressewesen in Rumänien (1940–1944)* [Rețeaua de presă de limbă germană din România (1940–1944)] s-a născut la 27 noiembrie 1914 în Viena într-o familie de sași. După studii urmate la București, Riga (Letonia), Leipzig, Tübingen și Berlin (Germania), Otto Rudolf Liess a activat la sfârșitul anilor 1930 în sistemul de presă și radio al Germaniei Naziste („Berliner Presse- und Rundfunkwesen”)⁸⁰. Această experiență a contribuit probabil la numirea sa la sfârșitul lunii noiembrie 1940 în fruntea Biroului de Presă din București („Pressestelle Bukarest”), iar apoi ca șef al Departamentului Principal de Presă („Hauptabteilung Presse”) din cadrul Oficiului pentru Presă și Propagandă, unde a lucrat în mod direct cu Andreas Schmidt și cu

⁷⁶ Vezi o analiză a acestor rapoarte în Daniela Popescu, *The German ...*, p. 36–47.

⁷⁷ Mihai A. Panu, *op. cit.*, p. 114–115.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 114.

⁷⁹ Vezi Ottmar Trașcă, *Constituirea ...*

⁸⁰ IKG München, „Ludwig-Maximilians-Universität München. Institut für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas; Sammlung Otto Rudolf Ließ”, <https://kalliopeverbund.info/de/ead?ead.id=DE-611-BF-93806>, accesat la 12 aprilie 2024.

șeful acestui oficiu, Walter May. După război, Liess a activat ca scriitor în Viena, a redactat diferite analize despre Europa de Sud-Est și s-a implicat în activitatea Asociației Sașilor Transilvăneni („Der Verband der Siebenbürger Sachsen in Deutschland e. V.”) din Germania⁸¹.

Având în vedere faptul că autorul a fost un colaborator apropiat al lui Andreas Schmidt și Walter May, ocupând o poziție cheie în cadrul sistemului de propagandă al GEG, documentația redactată de Otto Rudolf Liess reprezintă o sursă istorică valoroasă pentru reconstituirea mecanismelor de propagandă naziste din rândul germanilor din România și mai ales a evoluției Oficiului de Presă și Propagandă al GEG. Importanța sa este cu atât mai mare cu cât cea mai mare parte a arhivei GEG (mai ales părțile sale centrale) nu a fost recuperată după 1945. Ipoteza principală este aceea că cea mai mare parte a fondurilor din arhiva centrală a GEG de la Brașov și a celor create de structurile locale ale GEG a fost distrusă în perioada ce a urmat momentului 23 august 1944. Doar secțiuni din arhivele create de structurile GEG se regăsesc astăzi în fondurile arhivei CNSAS București sau în diferite filiale ale Arhivelor Naționale ale României⁸².

În prima parte a documentului analizat, Otto Rudolf Liess a furnizat o privire generală asupra situației presei de limbă germană în perioada premergătoare instalării lui Andreas Schmidt la conducerea minorității germane din România (septembrie 1940). Documentul se caracterizează printr-o lipsă de distanțare critică a autorului față de implicarea sa în conducerea sistemului de propagandă al GEG. Astfel, Otto Rudolf Liess adoptă necritic perspectiva instituției în care a activat în anii celui de-al Doilea Război Mondial și prezintă într-o lumină pozitivă situația presei germane din România în perioada 1940-1944, deși aceasta s-a transformat într-un instrument de propagandă al GEG și de mobilizare a resurselor umane și materiale ale germanilor din România în slujba intereselor celui de-al Treilea Reich. În contrast cu perspectiva pozitivă prin care acesta percepe presa anilor 1940-1944, presa germană din România de până la venirea la putere a lui Andreas Schmidt este prezentată de Liess în culori preponderent gri. Liess susține că, în pofida existenței în România a unei presei germane variate și cu o tradiție veche, aceasta ar fi avut doar o importanță „locală” sau „regională”. Deși această presă avea într-adevăr un caracter preponderent regional deoarece avea drept public țintă comunitățile germanofone din provinciile României interbelice, o serie de inițative publicistice ale germanilor din România au avut ecouri în Reich sau în rândul germanilor din Europa de Est. Este cazul revistei „Ostland”, publicate la Sibiu între anii 1919 și 1921, precum și între 1926 și 1931, de către Richard Csaki sau a revistei „Klingsor”, apărute la Brașov între anii 1924 și 1941⁸³. De asemenea,

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Vezi în acest sens, studiul semnat de Virgiliu Țărău, *In Search of the Lost Archives: A Dive Into the Archives of the German Ethnic Group in Postwar Romania*, „Transylvanian Review. Communities, Past and Present”, vol. 31, Supplement nr. 2, 2022, p. 107–121.

⁸³ Vezi Enikő Dác, *Die Zeitschrift Klingsor und Heinrich Zillich zwischen „europäischem Dialog” und nationalsozialistischer Ideologisierung. Anmerkungen zum akademischen Netzwerk 1924–1933*, în vol. *Deutsche Sprache, Wissenschaft und Kultur in dem rumänischen Bildungssystem (1918–1933). Politische Debatten und akademische Beziehungen Jassyer Beiträge zur Germanistik XXIV*, ed. Iulia Zup et al, Iași, Konstanz, 2021, p. 41–52.

numărul publicațiilor de limbă germană din România și tirajul lor în perioada interbelică este impresionant raportat la dimensiunea populației germanofone⁸⁴. În plus, Liess percepe în mod negativ fragmentarea din punct de publicistic a presei germane dedicată publicului larg din anii 1930. El identifică cauzele acestei fragmentări în disensiunile interne din cadrul minorității germane din România, care au atins o intensitate maximă în perioada 1935-1938. Privind lucrurile din acest unghi, buna finanțare și aducerea la unison a tuturor vocilor din presă de către conducerea GEG sunt prezentate de Liess ca o evoluție. În contrast cu finanțările generoase pentru ziare ale perioadei existenței GEG, Liess deplânge lipsa unei baze financiare satisfăcătoare a organelor de presă în limba germană (cotidiene, săptămânale, lunare) din anii interbelici. Acesta scoate în evidență faptul că în afara marilor orașe, care aveau o populație germană semnificativă, precum Timișoara, Brașov și Sibiu, existau numeroase zone locuite de etnici germani, unde aprovizionarea cu presă în limba maternă era deficitară. În opinia sa un factor al înrăutățirii situației presei de limbă germană din România anilor 1930 era reprezentat de disensiunile existente între autoritățile din cel de-al Treilea Reich responsabile cu sprijinirea culturii și educației etnicilor germani din străinătate.

În ceea ce privește atitudinea manifestată de presa germană din România față de Germania Nazistă, Liess afirmă că, în pofida existenței unei atitudini de loialitate „voluntară” față de cel de-al Treilea Reich, redacțiile periodicelor de presă germană din România nu au fost „aliniate” obiectivelor promovate de Berlin. El își explică această lipsă a unei „alinieri” eficiente a presei germane din România din anii 1930 prin acțiunea unor factori precum înăsprirea de către dictatura carlistă a instituției cenzurii sub starea de asediu începând cu luna februarie 1938. Ca urmare, jurnaliștii activi în organele de presă de limbă germană din România au început să manifeste o atitudine prudentă în ceea ce privește ideologia nazistă și informațiile legate de Germania Nazistă în scopul evitării unor măsuri din partea autorităților. În opinia sa, chiar dacă ziariștii au fost mai prudenți după februarie 1938, presa de limbă germană din România s-a confruntat în perioada dictaturii carliste cu o serie de șicane provocate de autoritățile române⁸⁵.

Deși cedările teritoriale din vara anului 1940 au însemnat încetarea apariției unor periodice de limbă germană, precum „Czernowitzer Tagespost” din Cernăuți, „Deutsche Zeitung für Bessarabien” și „Bistritzer Zeitung” din Bistrița-Năsăud, totuși aceste pierderi nu au afectat cele mai importante centre ale presei de limbă germană din România care se aflau în Sibiu, Timișoara și Brașov. Aceste centre au reprezentat fundamentul edificării unei presei de limbă germană extrem de eficiente din punct de vedere propagandistic odată cu numirea lui Andreas Schmidt în poziția de lider al minorității germane din România⁸⁶.

⁸⁴ Vasile Ciobanu, *Contribuții ...*, p. 337.

⁸⁵ BLB, Ost-Dokumente 16/27, Dr. Otto Rudolf Liess, „Das Deutschsprachige Pressewesen in Rumänien (1940–1944)”.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 7–14.

Potrivit afirmațiilor lui Otto Rudolf Liess, nou creatul Oficiu de Presă și Propagandă („Amt für Presse und Propaganda”) al GEG s-a confruntat în primele luni ale existenței sale cu dificultăți considerabile determinate de: 1) poziția fragilă a lui Andreas Schmidt în fruntea Grupului Etnic German, el fiind la numirea sa un „necunoscut” nu numai pentru majoritatea etnicilor germani din România, ci și pentru autoritățile române; 2) existența unor concepții inițiale nerealiste din partea lui Andreas Schmidt și a liderului Oficiului de Presă și Propagandă, Walter May, privind procesul de transformare rapidă a presei de limbă germană și a aparatului de propagandă al GEG, aceștia fiind nevoiți să-și reducă pe parcurs pretențiile în raport cu situația reală; 3) în momentul preluării puterii de către Andreas Schmidt, cea mai mare parte a activității organelor de presă germane din România era controlată de autoritățile din Reich care le subvenționau: „Auswärtiges Amt” (Ministerul de Externe al Reich-ului), Ministerul Propagandei din Germania Nazistă și „Volksdeutsche Mittelstelle” (Oficiul Pentru Etnicii Germani din Străinătate sau pe scurt VoMi); primele două erau ostile, mai mult sau mai puțin mascat, noului curs imprimat de conducerea GEG-ului, aflată sub controlul celui perceput de aceste autorități drept un competitor în definirea politicilor celui de-al Treilea Reich: Heinrich Himmler; 4) cea mai mare parte a redacțiilor și redactorilor din presa de limbă germană se afla încă sub influența personalităților de natură conservatoare din fosta conducere a minorității germane din România, precum dr. Kaspar Muth și prelatul dr. Franz Blaskowitz – în Banat, respectiv dr. Hans Otto Roth și dr. Wilhelm Depner în Transilvania (personalități care, în mod firesc, erau adversari declarați ai noului lider al GEG și al cursului imprimat de acesta din urmă); 5) opoziția manifestată față de Andreas Schmidt, inclusiv de către de publiciștii din presa germană din România, mulți dintre ei simpatizanți ai fostului lider al minorității germane, Fritz Fabritius; 6) înlăturarea în urma rebeliunii legionare din 21–24 ianuarie 1941 a conducerii legionare a Ministerului Propagandei Naționale și a Direcției Presei din București, fapt care a îngreunat temporar activitatea noului departament pentru presă și propagandă⁸⁷.

Data fiind situația nesatisfăcătoare din punctul de vedere al intereselor Reich-ului și al conducerii GEG a presei de limbă germană din România în primele luni ale mandatului noului lider Andreas Schmidt, acesta din urmă a decis la începutul anului 1941 reorganizarea Oficiului de Presă și Propagandă după modelul din Germania Nazistă. Această transformare avea scopul de a crea o structură de presă cu o centralizare mai strictă și subordonată eficient intereselor și obiectivelor urmărite de Reich în Europa de Sud-Est.

Potrivit afirmațiilor lui Otto Rudolf Liess, Oficiul de Presă și Propagandă a fost structurat la începutul anului 1941 în patru departamente cheie:

I) Departamentul Principal de Presă („Hauptabteilung Presse”), condus chiar de autorul documentului în perioada 1941–1944. Acesta își desfășura activitatea în cadrul

⁸⁷ *Ibidem*, p. 11–14.

așa-zisului Birou de Presă din București („Pressestelle Bukarest”) al GEG, situat inițial pe strada Jules Michelet, iar începând cu anul 1942 pe strada Luterană. Departamentul Principal de Presă dispunea de un corespondent oficial la Berlin în cadrul departamentului de presă al VoMI, respectiv de reprezentanți locali în regiunile din România locuite de etnici germani. Acesta avea următoarele sarcini: a) menținerea contactului zilnic cu autoritățile de resort ale celui de-al Treilea Reich prin intermediul reprezentantului din Berlin; acesta din urmă comunica zilnic, prin telefon, într-o formă mascată, directivele Ministerului Propagandei din Reich cu privire la evenimentele relatate în presă, care erau de altfel transmise telefonic către redacțiile tuturor organelor de presă germane din România. De asemenea, corespondentul din Berlin comunica zilnic un buletin informativ, care era transmis organelor centrale și locale ale presei germane din România. Între atribuțiile sale se numărau de asemenea observarea politicilor editoriale ale publicațiilor presei germane, a presei românești din București și a publicațiilor celorlalte grupuri etnice germane din sud-estul Europei, respectiv aprovizionarea presei germane din România și a altor organe de presă cu articole ce reflectau punctele de vedere oficiale ale conducerii Grupului Etnic German; b) în calitate de conducător al Biroului de Presă din București, Otto Rudolf Liess lua parte la conferințele de presă organizate de Președinția Consiliului de Miniștri la București, Ministerul Propagandei și Direcția Presei, la conferințele de presă zilnice din cadrul Legației Germaniei din București, prin intermediul cărora era informat practic permanent cu privire la opinia Legației referitoare la politicile promovate de Reich, situația internă din România ori evoluția situației militare pe teatrele de operațiuni. De asemenea, el acționa în calitate de îndrumător al corespondenților de presă germani acreditați permanent sau ocazional în București, facilitând acestora vizitarea diferitelor regiuni din România, îndeosebi a celor locuite de către etnici germani. Totodată, Otto Rudolf Liess efectua la rândul său vizite în Reich, ceea ce i-a permis să fie informat prompt și din cele mai variate surse cu privire la situația reală din Germania. Cea mai importantă sarcină atribuită lui Otto Rudolf Liess era conducerea redacției oficiosului periodic lunar al GEG, „Volk im Osten” („Popor în Est”), editat oficial de Andreas Schmidt și Walter May. Acest periodic avea nu numai sarcina de a mobiliza întregul potențial cultural-literar al GEG, ci și de a prezenta viziunea oficială a propagandei naziste privind legăturile dintre politica Reichului și grupurile etnice germane din Sud-Estul Europei⁸⁸.

II) Al doilea departament principal din cadrul Oficiului de Presă și Propagandă denumit Departamentul de Propagandă, condus succesiv de Franz Stoss (1940–1941) și Hans Kastenhuber (1942–1944), era organizat după modelul existent în Reich și avea ca principale atribuții: instruirea referenților locali ai departamentului de propagandă, organizarea de discursuri în cadrul structurilor de la nivel local ale GEG, invitarea de referenți de specialitate la conferințele culturale și politice organizate la nivel local și regional, pregătirea de discursuri care urmau a fi ținute de liderii GEG în

⁸⁸ *Ibidem*, p. 14–19.

fața personalităților proeminente care vizitau comunitatea, invitați din Reich sau din alte grupuri etnice germane din Europa de Est. De asemenea, departamentul de propagandă trimitea către organizațiile județene și locale ale GEG lozinci tipărite, utilizate pentru propaganda verbală în cadrul etnicilor germani (și nu numai), respectiv organiza manifestările propagandistice la nivelul întregii organizații a GEG⁸⁹.

III) Al treilea departament principal din cadrul Oficiului de Presă și Propagandă se ocupa cu rețeaua de edituri, fiind condus în perioada 1941–1944 de Markwart Hermel. Acesta avea între atribuții: întocmirea bugetului și controlul financiar al întregului Oficiu de Presă și Propagandă, preluarea și controlul principalei edituri a GEG din Sibiu („Kraft und Drotleff A.G.”), repartizarea contractelor către editurile care nu erau subordonate sau controlate de GEG, respectiv finanțarea și distribuția broșurilor publicate de GEG⁹⁰.

IV) În final, Departamentul Cultural al conducerii GEG completa structura Oficiului de Presă și Propagandă. Acest departament superviza din punct de vedere organizatoric instituțiile culturale ale GEG și asigura mijloacele de existență ale artiștilor, precum și sprijinirea financiară și organizatorică a vieții culturale a etnicilor germani din România în cadrele ideologice promovate de organizație⁹¹.

Relația dintre Biroul de Presă din București și autoritățile de resort din Reich, respectiv reprezentanții acestora din România, a fost influențată în perioada 1940–1944 de poziția din ce în ce mai solidă a liderului GEG, Andreas Schmidt, care beneficia de sprijinul cercurilor decizionale influente de la Berlin, îndeosebi din cadrul SS. În pofida legăturilor strânse existente între Andreas Schmidt și SS, totuși Biroul de Presă din București nu a fost subordonat nemijlocit autorităților germane, menținându-și o anumită libertate de manevră. Această situație oarecum paradoxală se explică prin directivele adesea contradictorii venite din partea autorităților de resort din Reich, fapt speculat nu numai de Biroul de Presă din București, cât și de conducerea GEG⁹².

În ceea ce privește relația cu autoritățile române, atât timp cât evoluția războiului a fost favorabilă puterilor Axei, nu au existat dificultăți semnificative din partea acestora. Presa de limba germană a respectat liniile directoare impuse de către Direcția Presei de la București și a sprijinit, din punct de vedere propagandistic, „războiul sfânt” al regimului antonescian împotriva bolșevismului. Această relație pozitivă a fost posibilă – în opinia lui Otto Rudolf Liess – inclusiv datorită atitudinii adoptate de Andreas Schmidt, care a renunțat – cel puțin la nivel oficial, nu și în secret – la opiniile sale prolegionare și care a dat dispoziții ca presa de limbă germană să adopte o atitudine loială Conducătorului statului român, mareșalul Ion Antonescu, respectiv acelor factori decizionali favorabili alianței cu cel de-al Treilea Reich.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 20–22.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 22–23.

⁹¹ *Ibidem*, p. 23–25.

⁹² *Ibidem*, p. 24–26.

Relația s-a deteriorat în urma înrăutățirii situației militare de pe Frontul de Est și s-a manifestat îndeosebi prin diverse șicane ale autorităților române față de redacțiile periodicelor germane din provincie⁹³.

Conform referatului redactat de Liess, în vederea asigurării controlului asupra presei de limbă germană, Oficiul de Presă și Propagandă a elaborat directive care prevedeau: închiderea organelor de presă care au alimentat disensiunile de natură internă din cadrul minorității germane, asigurarea controlului asupra celor mai importante organe de presă germane prin intermediul finanțării, combaterea cu ajutorul presei a identităților și intereselor regionale (de exemplu prin interzicerea expresiilor de „săsesc” și „șvăbesc”), aplanarea tensiunilor între clasele sociale, respectiv o tratare mai atentă a problemelor muncitorilor, al căror număr era în continuă creștere⁹⁴.

Din arsenalul directivelor nu puteau lipsi, în mod evident, cele de propagare a politicilor rasiale naziste, mai ales cele referitoare la chestiunea evreiască. Chiar dacă nu neagă existența și implementarea acestor directive, Otto Rudolf Liess încearcă să reducă importanța acestora și rolul lui Andreas Schmidt în implementarea lor, afirmând că liderul GEG a fost nevoit să accepte aceste politici ca urmare a înrăutățirii situației militare și a înăsprii ordinelor primite în acest sens din partea conducerii Reich-ului⁹⁵.

Chiar dacă Andreas Schmidt a manifestat un interes constant în privința presei și propagandei GEG, publicând ocazional articole cu chestiuni de fond, redactate fie personal, fie la dispoziția sa de Walter May și Otto Rudolf Liess, totuși, în general, el a lăsat în seama acestora din urmă activitatea de supervizare a presei de limbă germană din România. Deși valoroasă prin cantitatea de informații inedite referitoare la presa de limba germană, referatul întocmit de Otto Rudolf Liess este tributari unei viziuni lipsite de spirit critic față de rolul nefast al propagandei naziste în rândul germanilor din România. Este evidentă tenta de justificare a manierei în care conducerea nazistă a GEG și, îndeosebi Andreas Schmidt, a subordonat și „alinat” presa de limba germană, pe care a pus-o în slujba intereselor promovate de cel de-al Treilea Reich în Europa de Sud-Est.

⁹³ *Ibidem*, p. 26–27.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 27–31.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 28–32.